

ลานวัฒนธรรม

หนังใหญ่

วาที ทรัพย์สิน¹

ศิลปะการเชิดรูป การเชิดหุ่น การเล่นเงา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ทั่วโลก ในหลายๆ ประเทศมีมหรสพหรือการแสดงที่มีทักษะเกี่ยวกับการเชิด การเจรจา การร้องทำนองอยู่มาหลายลักษณะ มหรสพบางประเภทผู้ชมอาจเห็นเฉพาะตัวหุ่นหรือเงาของหุ่นที่ใช้เชิดเท่านั้น หรือมองเห็นทั้งหุ่นเชิดผู้เชิดหรือคนพากย์ด้วยการเชิดและการพากย์ บางประเภทก็ใช้เครื่องดนตรีประกอบ ลักษณะการเล่นมีการใช้คนเชิดหลายคน ช่วยกันเชิด และช่วยกันเล่นเครื่องดนตรี หรือบางประเภทผู้เชิดจะพากย์บทเจรจาและร้องทำนองเอง แล้วมีนักดนตรีคอยบรรเลงสลับขณะเล่น ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นลักษณะของศิลปะการเล่นหุ่นประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก ความแตกต่างจะอยู่ที่ชื่อเฉพาะที่ใช้เรียกศิลปะในการสร้างหรือนำเอาวัสดุมาประดิษฐ์เป็นตัวหุ่นเพื่อใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับเชิด การใช้เครื่องดนตรี รวมทั้งข้อปลีกย่อยอื่นๆ มาประกอบ ส่วนการนำเสนอจะเป็นไปตามวัฒนธรรมของแต่ละชาติซึ่งทำให้เกิดข้อแตกต่าง ส่งผลให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะ แสดงถึงความมีลักษณะทางวัฒนธรรมของสังคมได้อย่างดี

“การเชิดรูปหนังใหญ่”

หุ่นกระบอก หุ่นละครเล็ก หนังตะลุง หนังใหญ่ ซ่อมมหรสพเหล่านี้ล้วนเป็นที่รู้จักของคนในสังคมไทยเพราะมีการเล่นถ่ายทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงยุคปัจจุบัน บางยุคผู้คนให้ความนิยมและบางยุคก็ซบเซา เพราะคนในสังคมขาดความนิยม หันไปสนใจสิ่งอื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ของบ้านเมืองในแต่ละยุค การศึกษาเกี่ยวกับการเล่นหุ่นประเภทต่างๆ ในสังคมไทย เพื่อหาข้อสรุปว่าเกิดขึ้นเมื่อใด เป็นวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเองในสังคมไทยหรือรับมาจากชาติอื่น มีนักวิชาการหลายท่านให้ความสนใจ

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ศึกษาค้นคว้ามาโดยตลอดจนเป็นปัญหาเรื่องวัฒนธรรมให้ขบคิดกันตลอดเวลาที่สัมมนา

หนังใหญ่นับได้ว่าเป็นศิลปะการแสดงที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าศิลปะการเล่นหุ่นประเภทอื่นๆ เพราะหนังใหญ่มีเพียงแต่ใช้หุ่นเชิดหนังที่มีขนาดใหญ่เท่านั้น การแสดงแต่ละครั้งต้องใช้ผู้เชิด นักดนตรี นักพากย์หนังใหญ่ 1 คณะต้องมีสมาชิกไม่น้อยกว่า 20-30 คน รูปหนังใหญ่ที่ใช้ก็มีจำนวนมากกว่า 100 ตัวเป็นอย่างน้อย แต่จะใช้เล่นมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับเรื่อง ฉาก หรือตอนที่แสดง องค์ประกอบของหนังใหญ่ประกอบไปด้วยศิลปะในการสร้างรูปหนังใหญ่ ศิลปะท่าทางการเชิด การใช้เครื่องดนตรี การใช้เสียงของผู้พากย์ต้องผสมผสานกันอย่างกลมกลืนหนังใหญ่จึงจัดได้ว่าเป็นศิลปะชั้นสูงของไทย

ในอดีต ผลจากการศึกษามีหลักฐานพบว่าการเล่นหนังใหญ่อยู่ทั่วภาคกลาง แต่ในปัจจุบันคงมีแต่หนังใหญ่ คณะวัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี หนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง และคณะหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรีเท่านั้น ที่มีตัวหนังใหญ่ที่ครบสมบูรณ์ มีการแสดงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

“รูปหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง”

ในด้านประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่ มีเอกสารวิชาการหลายเล่มที่เขียนเอาไว้ ในที่นี้ผู้เขียนขอนำข้อมูลของ อเนก นาวิกมูล ในหนังสือเรื่อง “หนังตะลุง-หนังใหญ่” ซึ่งสรุปความเป็นมาของหนังใหญ่

ของไทย ดังนี้ คือ

หนังใหญ่เป็นมหรสพเก่าแก่ที่นิยมเล่นกันมาแต่โบราณ อย่างน้อยมีหลักฐานแน่ชัดคือเมื่อสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (2199-2231) โปรดฯ ให้พระมหาราชครูแต่งเรื่องสำหรับเล่นหนังใหญ่ขึ้นใหม่เรื่องหนึ่งนัยว่าเพื่อเล่นในงานฉลองพระชนมายุครบเบญจเพส ซึ่งจะให้เป็นงานใหญ่มีมหรสพฉลองอย่างครึกครื้น

พระมหาราชครูได้อาเรื่องสมุทรโฆษมาแต่งเป็นบทพากย์สำหรับหนังใหญ่ขึ้น จึงเชื่อว่าหนังใหญ่ต้องมีมาแต่ก่อนหน้านั้นแล้ว แต่จะนานลงไปอีกก็ปีไม่มีหลักฐานที่เก่ากว่านี้

อย่างไรก็ตามเรื่องสมุทรโฆษที่พระมหาราชครูแต่ง ก็ไม่เห็นเป็นที่นิยมแต่อย่างใด เพราะจนกระทั่งถึงทุกวันนี้หนังใหญ่ก็ยังนิยมเล่าเรื่องรามเกียรติ์เป็นหลักอยู่นั่นเอง แล้วแต่ว่าจะจับเอาตอนไหน เช่นตอนเผาโรงกา ตอนศึกไมยราพณ์ ตอนหนุมาณถวายแหวน เป็นต้น (อเนก นาวิกมูล. 2530)

นักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นมาของหนังใหญ่ คือ ผอ.บ.ไปชะกฤษณะ ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหนังใหญ่ วัดขนอน จังหวัดราชบุรี ซึ่งได้กล่าวถึงความเป็นมาของหนังใหญ่และเรื่องราวของการแสดงหนังใหญ่ ที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับหนังใหญ่ โดยมีประเด็นความรู้ที่น่าสนใจ ดังนี้

“หนังใหญ่” เป็นมหรสพของไทยอย่างหนึ่งซึ่งคาดกันว่ามีมาก่อนสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นมีหลักฐานปรากฏว่า ได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระมหาราชครูแต่งเรื่อง “สมุทรโฆษชาดกคำฉันท์” ขึ้น เพื่อเล่นหนังเพิ่มเติมจากเรื่องที่เคยเล่นกันมาแต่ก่อน ดังมีหลักฐานกล่าวไว้ในบานแผ่นของหนังสือ “สมุทรโฆษคำฉันท์” ของพระมหาราชครู ว่า

พระบาทกรุงไ้ชธานี	รามาชินดี
ประเสริฐโชไชย	
เดชะอาจผอินท้าวไท	ท้าวทั้งภพไตร
ตระดกด้วยเดโชพล	
พระบาทกมลนฤมล	ท้าวท้าวสากล
มาถวายบังคมเคารพ	
สบศิลป์เนศวรพบ	ธรรมาคมสบ
ปกการรู้รัฐธรรม	
พระปรีชบายอนันต์	บริกษสรร-
พการสุดสงกา	
พระรำฤกยศพระศาสดา	ปางเป็นราชา
สมุทรโฆษาตุร	
เสร็จเสวยสุรโลกพิบูลย์	เสร็จเสด็จมาพล
ในมรรคทรงธรรณี	
แสดงศิลป์ธนูศรี	ผจญกณษัตรีย์
อันโรมในรณควรวล	
ได้ให้เทพีชื่อพิณ-	ทุมดีเจียรจิน-
ตโถมอนงคพิมล	
พระให้กล่าวกาพย์นิพนธ์	จำนองโดยกล
ตระการเพลงยศพระ	
ให้ฉลักแสบก 1 ภาพอันชนะ 2	เป็นบรรพบุรณะ
นเรนทรราชบรรหาร	
ให้ทวยนักรคมผู้ชาญ	กลเล่นโดยการ-
ยเป็นบำเทงธรรณี	

๗๑๑

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายไว้ในคำนำหนังสือประชุมพากย์รามเกียรติ์ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า “ยังแสดงเรื่องเล่นหนังอีก 2 ข้อ คือ ข้อ 1 หนังแต่โบราณนั้นเล่นเรื่องต่างๆ (เล่นหุ่นก็เช่นกัน) มิได้เฉพาะแต่เล่นรามเกียรติ์เรื่องเดียวเหมือนอย่างโจน อีกข้อ 1 หนังที่เล่นเบิกโรงในชั้นหลังนี้ เห็นเล่นแต่เรื่องจับลิงหัวค้ำ กับเรื่องบ้องตัน

แทงเสือ” แต่ในสมุทรโฆษาบอกเรื่องต่าง ๆ สำหรับเล่นเบิกโรงอีกหลายอย่าง

มหรสพหนังสือใหญ่นี้ไทยเราจะได้จากชาติไหนหรือชาติอื่นจะรับไปจากเรา หรือจะได้จากอินเดียแล้วต่างก็ไปรับเป็นของตนก็ไม่มีหลักฐานปรากฏชัด นอกจากที่ปรากฏว่าการแสดงอย่างนี้มีในชวา ซึ่งคล้ายคลึงกับหนังใหญ่ของไทยเรามาก แม้

จนทุกวันนี้ก็ยังมีการเล่นอยู่ คนชวาเรียกการเล่นชนิดนี้ว่า “ดาหลัง” การเล่นสำคัญอยู่ที่ตัวดาหลังของหนังชวาโตกว่าหนังตะลุงเล็กน้อย การแสดงหนังชวานั้นคนเชิดก็เชิดหน้าจอเช่นเดียวกับของไทย แต่ตัวหนังสูงประมาณ 1 เมตร ไม่มีใหญ่กว่านั้น แต่การเชื่อมไม้ที่จับเชิดนั้นเขาสามารถทำให้ตัวหนังเคลื่อนไหวได้ แสงไฟส่องข้างหลังทำให้เห็นสีสันสวยงาม ขณะเชิดอ่อนไหวเหมือนมีชีวิต ทำให้เกิดความเพลิดเพลินไปตามลีลาของการแสดง (ผอ. โปษะกฤษณะ. 2520)

รูปหนังใหญ่หรือตัวหนัง นับเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ ที่ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างหนังใหญ่และหนังตะลุง กล่าวคือหนังใหญ่จะมีขนาดใหญ่โตกว่ารูปหนังตะลุงประมาณ 3-4 เท่า มีข้อสังเกตอื่นๆ ที่ชี้ให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างหนังใหญ่กับหนังตะลุง ซึ่งผู้เขียนในฐานะช่างแกะรูปหนังใหญ่และหนังตะลุง และพอมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ขออธิบายวิธีการเปรียบเทียบข้อแตกต่างระหว่างรูปหนังตะลุงกับรูปหนังใหญ่ ดังนี้

รูปหนังตะลุงช่างแกะสลักจะทำรูปหนังตะลุงให้สามารถเคลื่อนไหว แขน ขา ปากได้ ซึ่งรูปหนังตะลุงบางรูปสามารถขยับชิ้นส่วนต่างๆ ของร่างกายได้เกือบทั้งหมด หรือบางรูปอาจจะขยับแค่เพียงส่วนเดียวก็ได้

รูปหนังใหญ่ช่างแกะจะเป็นเรื่องราวตามเนื้อเรื่องที่นักแสดง ในสังคมไทยเท่าที่พบส่วนใหญ่แกะเป็นรูปตัวละครตามเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ เพราะหนังใหญ่นิยมเล่นเรื่องรามเกียรติ์ รูปหนังใหญ่ไม่สามารถขยับชิ้นส่วนของร่างกายได้ บางรูปแกะเป็นเรื่องราวตามเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ เช่น ตอนพระรามทรงราชรถ หนุมานหักคอช้างเอราวัณ พระลักษมณ์ถูกหอกโมกขศักดิ์ ฯลฯ ซึ่งหนังใหญ่แต่ละรูปจะมีขอบหรือกรอบรูปที่แสดงให้เห็นถึงการจบเรื่องราว กรอบรูปหนังใหญ่อาจเป็นขอบทึบโดยรอบ หรือช่าง

จะผูกปลายกนกให้เป็นกรอบก็ได้

การจัดกลุ่มและการเรียกรูปหนัง เป็นข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดว่า หนังตะลุง-หนังใหญ่ มีการแยกชื่อรูปหนังตามชื่อในบทละคร และมีการจัดกลุ่มรูปหนัง คือ หนังใหญ่จะมีชื่อเรียกหนังตามลักษณะของรูปหนังแต่ละรูป เช่น หนังที่เป็นรูปท่าเดิน เรียกว่า “หนังคนจร” รูปหนังเหาะ เรียกว่า “หนังง่า” หนังที่เป็นรูปทหารยกทัพ เรียกว่า “หนังเขน” หนังที่เป็นรูปลิงขาวจับลิงดำ เรียกว่า “หนังเดี่ยว” และรูปหนังศักดิ์สิทธิ์-รูปครู เรียกว่า “หนังจ้าว” หนังที่แสดงท่าทางรบกัน กอดรัด เรียก “หนังจับ” หนังตะลุงมีชื่อเรียกรูปหนังและจัดแบ่งรูปหนังออกเป็นกลุ่มซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

- เรียกรูปหนังตามบทบาทที่ใช้แสดงได้แก่ รูปฤาษี พระอิศวร พระเอก นางเอก เจ้าเมือง นางเมือง ยักษ์ และรูปเบ็ดเตล็ด รูปหนังตะลุงเหล่านี้ นายหนังตะลุงสามารถตั้งชื่อและเปลี่ยนชื่อได้ตามเนื้อเรื่องที่นักแสดง

- เรียกตามชื่อเฉพาะ คือ รูปตัวตลก ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญที่ใช้แสดงผู้เขียนเรียกว่า “ตราหนังตะลุง” เพราะตัวตลกทุกตัวเป็นชื่อเฉพาะ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และหนังตะลุงทุกคณะจะต้องเรียกตรงกัน เช่น ไอ้แก้ว ไอ้ทอง ไอ้เท่ง ไอ้หนูนุ้ย เป็นต้น ซึ่งตัวตลกทุกตัวจะไม่มีการเปลี่ยนชื่อไปตามเรื่องที่แสดง

การจัดกลุ่มรูปหนังตะลุง จะแบ่งตามคติความเชื่อ และตามชนชั้นทางสังคมแบบไทย คือ

1. กลุ่มหนังครูและหนังศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ พระฤาษี พระอิศวร รูปตัวตลกที่มีความศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงรูปหนังที่ครูอาจารย์มอบให้เพื่อเป็นสิริมงคลกับศิษย์
2. กลุ่มรูปหนังชั้นสูง ได้แก่ เจ้าเมือง นางเมือง พระเอก นางเอก ยักษ์
3. กลุ่มรูปหนังสามัญ ได้แก่ ตัวละครในระดับชาวบ้าน ตายาย พระ ทหาร ดำรวจ

4. กลุ่มรูปตัวตลก ได้แก่ ตัวตลกทุกตัว
5. รูปเบ็ดเตล็ดต่างๆ เช่น รูปต้นไม้ รถยนต์

สัตว์ชนิดต่างๆ รวมถึงรูปหนังต่างๆ ที่นำมาใช้ประกอบในการแสดง

“เปรียบเทียบการเชิดรูปหนังใหญ่กับหนังตะลุง”

ดังกล่าวมาทั้งหมด คงพอจะทำให้ท่านเกิดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของหนังใหญ่ ข้อสังเกตในความแตกต่างของรูปหนังตะลุงกับรูปหนังใหญ่ ในโอกาสต่อไปผู้เขียนจะนำเรื่องราวกิจกรรมของผู้เขียนและนักศึกษาคณะศิลปกรรมที่มีโอกาสได้เข้าร่วมโครงการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองจังหวัดระยอง ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างศูนย์

มานุษยวิทยาสิรินธรเจ้าของโครงการกับคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี ซึ่งมีบุคลากรและนักศึกษาที่สามารถให้ความร่วมมือในการคัดลอกลายหนังใหญ่ และกระบวนการทำรูปหนังใหญ่ กิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์รูปหนังใหญ่นี้มีที่มาที่ไปอย่างไรในวารสาร รุสมีแลฉบับหน้า จะมีคำตอบให้กับท่านที่สนใจอย่างแน่นอน

